

AMRA ŠAČIĆ BEĆA

Administrativne jedinice nepoznatog imena iz istočne Bosne i Podrinja

Apstrakt: Kontinuitet naseljenosti romanijsko-rogatičke regije primjetan je u periodu ranog carstva i to prije svega zahvaljujući arheološkim nalazima. Rimsko naselje se locira u centru današnjeg grada Rogatice (jugoistočna Bosna). Na osnovu analize Tabule Peutingeriane, miljokaza i arheoloških ostataka zaključuje se da je pored Rogatice prolazila trasa ceste *Salona - Argentaria* (Tab. Peut. 5, 3 - 6, 2). Na tom prostoru je također bilo sjedište rimske kolonije nepoznatog imena. U radu su iznešena različita mišljenja u vezi sa problemom imena te administrativne jedinice. Kroz anлізу latinskih natpisa na epigrafskim spomenicima pokušao se dati odgovor na to pitanje. Za izučavanje rimske kolonije na prostoru Rogatice posebno je važan nadgrobni spomenik *Tita Klaudija Maksima (Titus Claudius Maximus)* na kojem je uklesano da je dotični bio dekurion kolonije Ris (...?). Postojanje rimske kolonije u Rogatici potvrđuju natpisi dekuriona, duumvira i vojnih veterana. Povezanost kolonije Ris (...?) sa naseljavanjem vojnih veterana uočava se također kroz prosopografiju jer se veterani javljaju u ulozi gradskih službenika. U drugom dijelu rada akcentat je na prostoru gornjeg toka rijeke Drine koji je u teritorijalnom smislu pripadao je municipalnoj jedinici čije je središte bilo u selu Kominima kod Pljevalja (Crna Gora). Riječ je o teritoriju između Pivskih planina, Ljubiša, Kovača, Jahorine, Treskavice, Lelije, Zelengore i Maglića. Iako iz Komina potječe relativno veliki broj natpisa na kojima se spominju lokalni dužnosnici iz municipija, niti na jednom spomeniku nije sačuvano puno ime te administrativne jedinice. Najčešće je na natpisima navedena samo funkcija koju određena osoba obnašala. Jedini natpis koji u tom kontekstu daje nešto više informacija jeste počasni natpis podignut odlukom vijeća dekuriona za rimskog viteza i dekuriona Tita Aurelija Sekstijana. Na tom natpisu je navedeno da je taj čovjek bio dekurion *municipium S (...?)*. Naučnici su često to ime izjednačavali sa Splonumom koji spominje Dion Kasije (Dio. 56. 11, 2). Međutim, u ovom radu je naglašeno da Dionov tekst ukazuje da Splonum treba tražiti u zapadnoj Bosni. Kada je riječ o prostoru gornjeg toka rijeke Drine, tu nisu zabilježeni natpisi na kojima se spominju dekurioni, duumviri ili edili. Naime, tu su uglavnom pronađeni ostaci rimskih vila (*villae rusticae, villae sururbanae, villae urbanae*). Ti arheološki nalazi opravdavaju tezu da je taj prostor bio dio teritorija *municipija S (...?)* koji mu je geografski bio najbliži.

Ključne riječi: *colonia Ris(...?)*, Komini kod Pljevlje, Rogatica, *municipium S (...?)*, epigrafski spomenici, *duumviri, decurioni*

Abstract: We witness the continual habituation of the Romanija-Rogatica region in the period of early Roman Empire primarily as the result of archaeological findings. A Roman settlement was located in the center of the present-day town of Rogatica (south-eastern Bosnia). Based on the analysis involving *Tabula Peutingeriana*, milestones and archaeological findings, we can conclude that the route *Salona – Argentaria* (Tab. Peut. 5, 3 - 6, 2) passed near this town. This territory once was also the headquarters of a Roman colony of unknown name. The paper presents different views regarding the name of this administrative units. The analysis of Latin inscriptions on epigraphic monuments made an attempt at answering this question. A particularly important monument for the study of the Roman colony in Rogatica is tombstone dedicated to *Titus Claudius Maximus*. According to this monument, the said person was a *decurion* of the colony *Ris(...?)*. Inscriptions dedicated to decurions, duumviri and military veterans corroborate the existence of the colony in Rogatica. Prosopography also shows the relationship between the colony *Ris(...?)* and the settlement of military veterans, as they appear as city servants in this town. The second part of the paper focuses on the territory of the upper course of the Drina river that belonged to the municipal unit whose center was in the village of Komini near Pljevlja (Montenegro). This territory is located between the mountains Pivska, Ljubiša, Kovač, Jahorina, Treskavica, Lelija, Zelengora and Maglić. Although Komini hold a relatively small number of inscriptions that mention local officials from the municipium, not a single monument has preserved the full name of this administrative unit. They most commonly mention only the function of a particular person. The only inscription that shares more information is the honorary inscription dedicated in accordance with the decision of the council of decurions for the Roman knight and decurion *Titus Aurelius Sextianus*. This inscription states that this person was a decurion in *municipium S(...?)*. Scholars have frequently identified this name with Splonum mentioned by Cassius Dio (Dio. 56. 11, 2). However, this paper emphasizes that Dio's text suggests that Splonum should be located in western Bosnia. When it comes to the territory of the upper course of the Drina river, there are no inscriptions mentioning decurions, duumviri or aediles. Namely, Roman villas were mostly commonly found here (*villae rusticae, villae sururbanae, villae urbanae*). These archaeological findings support the thesis which claims that this territory was part of *municipium S(...?)*, that was the closest to it geographically.

Keywords: *colonia Ris(...?)*, Komini near Pljevlja, Rogatica, *municipium S(...?)*, epigraphic monuments, duumviri, decurions.

U teritorijalnom smislu najveći dio današnje istočne Bosne bio je u sastavu municipija / kolonije *Domavia* odnosno municipija *Malvesiatium*. Epigrafski spomenici ipak ukazuju da to nisu jedine rimske administrativne jedinice čija je teritorija bila u istočnom dijelu Bosne i Hercegovine. Tako dok je srednji tok rijeke Drine bio u sastavu municipija / kolonije *Domavia* i municipija *Malvesiatium*, gornji tok te

rijeke ulazio je u teritoriju municipalne jedinice čije je središte bilo u Kominima kod Pljevalja u Crnoj Gori. Danas je poznato samo početno slovo S u imenu te administrativne jedinice. Također, na prostoru romanijsko-rogatičke regije, sudeći prema epigrafskim spomenicima, postojala je rimska kolonija. Njeno ime nije poznato budući da su na natpisu sačuvana samo početna slova *Ris* (...?).

Colonia Ris (...?)

U periodu prije uspostave rimske vlasti prostor jugoistočne Bosne (romanijsko-rogatička regija) je bio dosta dobro naseljen. Smatra se da je taj prostor u starijem željeznom dobu pripadao Autarijatima, dok su u mlađem željeznom dobu tu živjeli Dezidijati ili neka druga zajednica koju također spominju ranocarski izvori.¹ Prema Mesihoviću, tu je bila teritorija neke od zajednica koje spominje Plinije Stariji kao što su Sikuloti (*Siculi*), Ozueji (*Ozuaeii*) ili Partheni (*Partheni*), dok Bojanovski smatra da su Dezidijati naselili rogatičku kotlinu nakon migracije Autarijata na istok.² Ipak, ovo pitanje treba ostaviti otvorenim, jer pisani izvori ne daju nikakav konkretan podatak koji bi ukazivao na određenu zajednicu. Ono što se sa sigurnošću može reći jeste da je jugoistočnu Bosnu naseljavala neka zajednica koju Plinije spominje unutar popisa *civitates* u naronitanskom konventu.³ Vjerovatno to nije bila samostalna peregrinska *civitas* već predrimaska, indogena zajednica koja je naseljavala to područje, pripojena nekoj od većih, susjednih zajednica poput Dezidijata.

Kontinuitet naseljenosti romanijsko-rogatičke regije primjetan je u periodu ranog carstva i to prije svega zahvaljujući arheološkim nalazima. Rimsko naselje se locira u centru današnjeg grada Rogatice. Kao i današnji grad, rimsko naselje se nalazilo između brda Ljuna i rijeke Rakitnice.⁴ Arheolozi su na tom prostoru pronašli ostatke rimskog vodovoda što upućuje na određeni stepen urbanizacije. Također, nađeni su primjerci novca iz perioda Lucija Aurelija Vera (161-169).⁵ Kod Lađevine, nedaleko od Rogatice, otkriveni su ostaci rimske ceste. Iako je cesta bila magistralnog karaktera, nije zabilježena niti na jednom itinerariju. Ipak, smjer te ceste se može naslutiti iz podataka koje daje Tabula Peutingeriana. Do takvog zaključka je došao Bojanovski koji je nesumljivo najbolji poznavatelj rimskih cesta u unutrašnjosti Dalmacije. Naime, na osnovu analize Tabule Peutingeriane, miljokaza i arheoloških ostataka zaključio je da je pored Rogatice prolazila trasa ceste *Salonna – Argentaria*.⁶ Sve to ukazuje da je naselje u Rogatici imalo određeni regionalni

¹ Arheološki leksikon BiH, tom 3, 91-95; Bojanovski 1988, 171.

² Mesihović 2009, 56; Bojanovski 1988, 171.

³ Plin. 3. 143.

⁴ Arheološki leksikon BiH, tom 3, 105; Bojanovski 1988, 171.

⁵ Bojanovski 1967, 50; Arheološki leksikon BiH, tom 3, 105.

⁶ Tab. Peut. 5, 3-6, 2; Bojanovski 1981, 163, 186.

značaj, te da je shodno tome opravdano prihvatiti tezu da je tu bilo sjedište rimske kolonije. Postojanje te kolonije potvrđuju nadgrobni i votivni spomenici na kojima se pojavljuju imena lokalnih magistrata, te rimskih veterana.

Za izučavanje rimske kolonije na prostoru Rogatice posebno je važan nadgrobni spomenik Tita Klaudija Maksima na kojem je uklesano da je dotični bio dekurion kolonije *Ris (...?)*.⁷ Međutim, treba spomenuti da su u nauci postojale teze, zasnovane na Mommsenovom čitanju, da je u ovom slučaju riječ o dekurionu kolonije *Risinium* (Risan u Boki Kotorskoj) koji je umro na prostoru današnje Rogatice. Određeni broj naučnika, kao što su naprimjer Seregejevski, Alföldy, Wilkes i Suić, su prihvatili takvo mišljenje.⁸ Za Bojanovskog, Imamovića i Mesihovića nema dileme da je u ovom konkretnom slučaju riječ o dekurionu kolonije čije je administrativno sjedište bilo na prostoru današnje Rogatice. Njihova argumentacija se temelji na činjenici da *Risinium* nigdje u pisanim izvorima, niti u epigrafskim nalazima nije spomenut u kontekstu kolonije. Također, navedeni autori ističu da je Risan dosta udaljen od Rogatice, pa je mala mogućnost da se natpis dekuriona iz Rogatice poveže sa tim antičkim naseljem sa crnogorskog primorja.⁹ Argumentacija koju su naveli naučnici mlađe generacije čini se prihvatljivijom budući da nema dokaza da je *Risinium* bio kolonija, a i prisustvo votivnih spomenika čiji su dedikanti duumviri i rimski veterani ide u prilog tezi tome da je u ovom slučaju riječ o zasebnoj administrativnoj jedinici na prostoru jugoistočne Bosne.

Natpis dekuriona *T. Klaudija Maksima* također ukazuje da je naselje na prostoru današnje Rogatice dobilo rang kolonije zahvaljujući doseljavanju rimskih građana, uglavnom vojnika. Naime, genitilni nomen *Claudius* u unutrašnjosti Dalmacije je rijedak i uglavnom su ga imali doseljenici. Vrijeme nastanka kolonije se ne može odrediti budući da se i ovaj spomenik, kao i ostali spomenici sa tog područja, ne može precizno datirati. Sudeći prema *tria nomina*, spomenik je mogao nastati u drugom stoljeću, dok oblik slova ukazuje na treće stoljeće.¹⁰ Za razliku od susjednih municipija, *Domavije* ili *Malvesiatium*, ne može se datirati kada je naselje u Rogatici dobilo rang kolonije. Jedino šta se sa sigurnošću može tvrditi jeste da to naselje nije imalo status kolonije u prvom stoljeću nove ere.

Ostali duumviri koji se pojavljuju na natpisima iz romanijsko-rogatičke regije imaju Elijevski nomen koji potječe od cara Hadrijana (117 - 138). Dvije votivne are, čiji su dedikanti također bili duumviri, bile su posvećene Jupiteru.¹¹ Imamović

⁷ *CIL* 03, 02766b + p. 1035 = *CIL* 03, 08369 = *CIL* 03, 12748 = *CIL* 03, 12748 + p. 2256 = *ILJug III*, 1571 = *AE* 2009, 1028.

⁸ Seregejevski 1936, 9-14; Alföldy 1965, 154; Wilkes 1969, 255; Suić 1976, 35-36.

⁹ Imamović 1977, 131; Bojanovski 1981, 176; Bojanovski 1988, 172; Mesihović 2009, 56.

¹⁰ Bojanovski 1967a, 146.

¹¹ *CIL* 03, 8366 = *ILJug* 1566 = *AE* 2009, 1028; *CIL* 03, 08368. (B) = *CIL* 03, 12747. (B) = *ILJug III*, 1568 = *AE* 2009, 1028.

smatra da prisustvo Jupiterovog kulta u istočnoj Bosni treba povezati sa postojanjem municipalnih jedinica kao što su *municipium Domavia*, *municipium Malvesiatium* i rimska kolonija u Rogatici.¹² Moguće je da je na rogatičkom području postojao i hram Jupitera, jer relativno veliki broj spomenika podignutih u čast tog boga upućuje na takav zaključak. Kult Jupitera, Najvećeg, Najboljeg (*Iovis Optimus Maximus*), je posebno prisutan u naseljima koja su imala određeni administrativni rang. Također, ovaj kult se veže i za vojsku.

Povezanost kolonije Ris (...?) sa naseljavanjem vojnih veterana uočava se također kroz prosopografiju. Naime, postoji mogućnost da se duumvir P. Elije Klemens pojavljuje na dva različita Jupiterova spomenika. Na votivnoj ari Jupiteru, Najvećem, Najboljem (*Iovis Optimus Maximus*) iz Gromionica on se tituliše kao duumvir. Potom na dvostrukom spomeniku koji je posvećen Liberu Baku i Jupiteru navedeno je da je dedikant istog imena bio veteran.¹³ Ne spominje se da je ta osoba duumvir, ali naučnici smatraju da je riječ o istoj osobi budući da oba spomenika potječu iz istog razdoblja i istog lokaliteta.¹⁴ Također, postoji mogućnost da je duumvir Publije Elije Klemens Junior u rodbinskoj vezi sa gore spomenutim duumvirom koji ima gotovo identičnu onomastiku. To ne bi bilo neobično budući da su funkcije u municipijima i kolonijama vrlo često obnašali članovi istih, lokalnih porodica.

Dekurion koji ima agnomen *Iunior* je dedikant votivne are posvećene bogu Mitri.¹⁵ Na natpisu je navedeno da je on bio *duumvir kvinkvenalis* i veteran. Takva njegova titulacija jasno dokazuje povezanost kolonijalnog statusa naselja u Rogatici sa doseljavanjem rimskih veterana. Zahvaljujući arheološkim istraživanjima utvrđeno je da je na prostoru današnje Rogatice postojao mitrej odnosno hram boga Mitre.¹⁶ Taj hram se nalazio na lokalitetu na kome je i pronađena votivna ara koju je tom orijentalnom božanstvu posvetio *duumvir quinquennalis* iz kolonije Ris (...?).

Nažalost niti na jednom spomeniku na kojem se spominju veterani nije zabilježeno iz koje legije potječu. Pored dedikanta Mitrinog spomenika, jedan *duumvir quinquennalis* se također spominje na Jupiterovoj ari. Njegovo ime je Publije Elije Alban i moguće je da je domaćeg porijekla.¹⁷ Zanimljivo je da svi duumviri koji se spominju na votivnim natpisima sa prostora Rogatice imaju Elijevski nomen. Na osnovu toga Mesihović je pretpostavio da je lokalna aristokratija dobila rimsko građanstvo od cara Hadrijana, koji je vjerovatno lično boravio u ilirskim provincijama 133. godine.¹⁸

¹² Imamović 1977, 131.

¹³ *CIL* 03, 08367 = *AE* 1939, 0303 = *ILJug* III, 1567.

¹⁴ Bojanovski 1967a, 149.

¹⁵ *AE* 1976, 0533 = *AE* 2009, 1028 = *ILJug* II, 624.

¹⁶ Bojanovski 1967, 47-49; Zotović 1973, 62-63; Imamović 1977, 458.

¹⁷ *CIL* 03, 08368. (B) = *CIL* 03, 12747. (B) = *ILJug* III, 1568 = *AE* 2009, 1028.

¹⁸ Mesihović 2009, 58-59.

Međutim, komparacija spomenika nađenih na prostoru današnje Rogatice ipak više ukazuje da je to naselje dobilo rang kolonije zahvaljujući doseljavanju veterana. Ti veterani su istina mogli biti domaćeg porijekla i tu mogućnost svakako ne treba isključiti.

U kontekstu analize spomenika koji se odnose na administrativno uređenje prostora jugoistočne Bosne, primjetno je da se u većini slučajeva na votivnim spomenicima u ulozi dedikanta pojavljuju ljudi koji su bili izabrani za magistrature u koloniji *Ris* (...?). Nije neobično što se ti lokalni dužnosnici javljaju baš na toj vrsti spomenika. Naime, lokalna elita obično nije živjela u administrativnom središtu već na imanjima van grada, te je to razlog što nema puno primjera nadgrobničkih spomenika na kojima se spominju dužnosnici. Kao i u slučaju municipija *Malvesiatium* i municipija / kolonije *Domavije*, lokalni dužnosnici su koristili svoje privilegije da u javnom prostoru ostavljaju prikladne spomenike na kojima ističu svoj položaj.

Municipium S (...?)

Prostor gornjeg toka rijeke Drine u teritorijalnom smislu pripadao je municipalnoj jedinici čije je središte bilo u selu Kominima kod Pljevalja (Crna Gora). U epigrafskim izvorima nema indikacije da je na tom prostoru bila neka rimska administrativna jedinica, pa stoga naučnici pretpostavljaju da je taj prostor bio povezan sa municipalnom jedinicom čije je sjedište bilo u Kominima.¹⁹ Na takav zaključak ukazuju votivni spomenici posvećeni bogu Terminusu, starorimskom bogu međa, koji su pronađeni na prostoru današnje Foče i Goražda.²⁰ Dušanić smatra da su ti spomenici imali ulogu da razdvajaju dvije rudarske oblasti koje su graničile na tlu današnje BiH. Prema njegovom mišljenju, u istočnoj Bosni su postojala dva rudarska distrikta: rudarski distrikt sjeveroistočne Bosne (Argentarija sa sjedištem u Domaviji, današnja Srebrenica i Bratunac) i rudarski distrikt jugoistočne Bosne i sjeverozapadne Crne Gore (prostor današnje Foče i Prijepolja).²¹ To znači da je gornje Podrinje u administrativnom smislu bilo odvojeno od Domavije i municipija *Malvesiatium* i da je pripadalo municipalnoj jedinici nepoznatog imena iz sjeverozapadne Crne Gore.

Arheološka istraživanja na prostoru između Pivskih planina, Ljubišnja, Kovača, Jahorine, Treskavice, Lelije, Zelengore i Maglića također su potvrdila da na tom prostoru nije postojalo neko urbano naselje koje bi moglo biti administrativno sjedište za municipalnu jedinicu. Naime, tu su uglavnom pronađeni ostaci rimskih vila (*villae rusticae*, *villae sururbanae*, *villae urbanae*).²² Shodno tome, Bojanovski je s

¹⁹ Bojanovski 1988, 206-207; Mesihović 2011, 273-274.

²⁰ *AE* 1939, 0301 = *ILJug III*, 1572; *CIL* 03, 8371 = *CIL* 03, 13856b; *AE* 1939, 0302 = *ILJug III*, 1573.

²¹ Dušanić 1977, 68-69; Dušanić 1980, 24.

²² Busuladžić 2011, 32.

pravom zaključio da je prostor omeđen navedenim planinama ulazio u teritoriju *municipia S (...?)*²³ U kontekstu historijske topografije ovakav zaključak je opravdan jer je riječ o prostoru koji čini prirodnu geografsku cjelinu unutar koje se nalaze doline rijeka Čehotine, Kolune, Bistrice i gornji tok Drine.

Iako iz Komina potječe relativno veliki broj natpisa na kojima se spominju lokalni dužnosnici iz municipija, niti na jednom spomeniku nije sačuvano puno ime te administrativne jedinice. Najčešće je na natpisima navedena samo funkcija koju određena osoba obnaša. Jedini natpis koji u tom kontekstu daje nešto više informacija jeste počasni natpis podignut odlukom vijeća dekuriona za rimskog viteza i dekuriona Tita Aurelija Sekstijana. Na tom natpisu je navedeno da je taj čovjek bio dekurion *municipium S (...?)*.²⁴ U nauci postoji više teza koje se odnose na eventualno ime ovog municipija.

Alföldy je tekst koji nedostaje rekonstruirao kao *municipium S(icularum)* povezujući naziv municipija sa peregrinskom civitas Sikulota koje spominje Plinije i Ptolemej Klaudije.²⁵ Njegovu tezu je negirao Wilkes koji smatra da se ime municipija sa ovog natpisa treba čitati kao *municipium S(plonistarum)*. Time to naselje iz sjeverozapadne Crne Gore izjednačavaju sa Splonumom, a to je naselje koje spominje Dion Kasije kada opisuje događaje pišući o *Bellum Batonianum*.²⁶ Sa njegovim mišljenjem se slažu srbijanske naučnice Mirković, Loma i Grbić.²⁷ Međutim, tekst izvora sugerše da se *Splonum* nalazio u blizini japodskog *Retiniuma*. Budući da se Retinijum locira u Golubiću kod današnjeg Bihaća, Splonum se po svemu sudeći nalazio u dolini Unca (pritoke Une). Bojanovski *Splonum* locira na teritoriji Diciona, a ne na teritoriju Delmata kako to čine Loma i Grbić.²⁸ Naime, Loma i Grbić smatraju da su Delmati, koji su od strane Rimljana naseljeni u rudarsku oblast istočne Dalmacije, prenijeli ime naselja iz svog zavičaja na novo naselje gdje su bili deportovani radi rada u rudnicima.²⁹ Budući da pisani izvori ne spominju ni u kom kontekstu deportaciju Delmata u rudarske oblasti istočne Dalmacije ova teza, zasnovana na onomastičkoj analizi, se ne može prihvatiti.

Zaključak

Zahvaljujući epigrafskim spomenicima utvrđeno je niz važnih činjenica vezanih za upravu u dvijema administrativnim jedinicama nepoznatog imena iz Istočne Bosne i

²³ Bojanovski 1988, 204

²⁴ *CIL* 03, 01708 = *CIL* 03, 06343 = *CIL* 03, 08309 = *ILJug* III, 1702 = *AE* 1998, 1026.

²⁵ Plin. 3, 143; Ptol. 2. 16; Alföldy 1962, 3 - 12; Alföldy 1965, 57 - 59.

²⁶ Dio. 56, 11, 2.

²⁷ Wilkes 1969, 74, 282, 354; Loma 2002, 169; Mirković 2012, 25 - 51; Grbić 2014, 95.

²⁸ Bojanovski 1988, 255.

²⁹ Loma 2002, 169; Grbić 2014, 95.

Podrinja. Shodno tome tekst prati katalog epigrafskih spomenika u kome je urađena detaljna analiza latinskih natpisa koji predstavljaju izvor prvog reda za izučavanje ove problematike. Analiza tekstova uklesanih na epigrafskim spomenicima je potvrdila da je administrativno sjedište kolonije rimskih građana (*Colonia Ris...*) bilo u današnjoj Rogatici. S druge strane, donje Podrinje je pripadalo teritoriju municipalne jedinice čije je administrativno sjedište bilo na prostoru današnje Crne Gore (*municipium S(...?)*). U radu su detaljno analizirane dosadašnje teze koje su prisutne u literaturi, a potom se korištenjem kritičke metode nastojalo doći do novih zaključaka. Pristupa relativno velikog broja natpisa, na prostoru današnje Rogatice i njene bliže okoline, na kojima se spominju osobe koje su obnašale lokalne magistrature (dekurioni i duumviri), jasan je pokazatelj da se na prostoru Rogatice nalazima rimska administrativna jedinica. Shodno tome nije prihvatljiva teza starije historiografije da se skraćenica Ris u nazivu kolonije treba rekonstruisati kao *Risinium* (Risan u Boki Kotorskoj). Naime, nikada nije potvrđeno da je *Risinium* imao status kolonije tako da nije izgledno da je dekurion koji se spominje na natpisu iz Rogatice zapravo bio doseljenik iz današnje Crne Gore. Na osnovu komparacije tekstova na spomenicima koji su pronađeni na prostoru današnje Rogatice utvrđeno da postoji više pokazatelja koji ukazuju da je to naselje dobilo rang kolonije zahvaljujući doseljavanju veterana. Ti veterani su istina mogli biti domaćeg porijekla i tu mogućnost svakako ne treba isključiti. Nažalost, svi natpisi koji su pronađeni na ovom prostoru su zapravo natpisi lokalne elite koji ne mogu dati više informacija o životu ostalih društvenih struktura na rogatičkom području.

Kada je u pitanju bosanski dio teritorija u gornjem toku rijeke Drine može se zaključiti da je u teritorijalnom smislu taj prostor pripadao municipiju nepoznatog imena sa sjedištem u Crnoj Gori. Kao i municipiji iz istočne Bosne i ovaj municipij je bio usko povezan sa rudarskom aktivnošću. Zbog velikog broja doseljenika, na što ukazuje onomastika, teško je odrediti na teritoriju koje indogene zajednice je nastao taj municipium. Prvo slovo u nazivu municipija bi moglo ukazivati na Sikulote. Međutim, u komparaciji sa nazivom drugih municipalnih jedinica iz Dalmacije to se čini malo vjerovatnim jer nije uobičajeno da municipalne jedinice nose ime dobijeno prema nazivu peregrinske civitas. S druge strane, teza da se taj municipium zvao *municipium Splonistarum* se ne može prihvatiti budući da Dionov tekst sugerise da predrimsko naselje tog imena treba tražiti u blizini japodske teritorije. Dilemu oko imena municipija mogu riješiti samo eventualno novi nalazi epigrafskih spomenika.

KATALOG

Epigrafski spomenici kao izvor za teritorijalnu i administrativno-pravnu historiju rimskih administrativnih jedinica nepoznatog imena iz Istočne Bosne i susjednih teritorija

1. Votivna ara za Jupitera Najboljeg i Najvećeg od duumvira Publija Elija Klemensa

Votivni spomenik pronađen krajem 1908. godine u dvorištu lokalne džamije u Rogatici gdje je korišten u sekundarne svrhe. Arheolozi pretpostavljaju da potječe sa rimskog lokaliteta Gromionica. Ara je napravljena od vapnenca i obrađena je sa tri strane. Posebno su u dekorativnom smislu izražene krov i baza. Zadnja strana je vidljivo grublje isklesana i vjerovatno je bila prislonjena uz neki zid. Krov are je dvostruko profiliran. Dio krova je oštećen prilikom sekundarne upotrebe. Na bočnoj strani spomenika je rozeta.

Dimenzije: Visina: 105 cm, Širina: 43 cm, Debljina 35 cm. Visina slova: —

CIL 03, 8366 = *ILJug* 1566 = *AE* 2009, 1028.

EDCS - 10100555 = EHD 033825.

Patsch 1907, 467 - 468; Bojanovski 1967a, 146; Bojanovski 1988, 172; Imamović 1977, 374; Mesihović 2009, 60; Mesihović 2011, 123 - 124.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / P(ublius) Ael(ius) / Clemens / Iivir^s / v(otum) l(i-bens) s(olvit).

Jupiteru Najboljem, Najvećem. Publije Elije Klemens, duumvir zavjet rado ispunio.

R. 1: Slova su pravilna i iste veličine, klesana su u pravilnoj kapitali sa pojavom manjih oštećenja na vrhovima nekih slova (I, M, L). – R. 2: Na kraju reda pojavljuje se horizontalna crta koja je posljedica sekundarne upotrebe kamena. – R. 3: ME je u ligaturi, a S na kraju reda je upola manje od ostalih slova.

Od 118. godine do kraja 3. stoljeća.

Spomenik potvrđuje postojanje rimske administrativne jedinice na teritoriju današnje Rogatice. Naime, podatak da spomenik podiže duumvir ide u prilog tezi da se na prostoru Rogatice nalazila administrativna jedinica koja je imala rang kolonije.³⁰ Također, važno je istaći da je spomenik podignut Jupiteru Najvećem, Najboljem koji

³⁰ Mesihović 2009, 60.

je bio posebno prisutan u naseljima koja su imala rang municipija ili kolonije. Imamović je tokom svoje detaljne analize rimskih kulturnih i votivnih spomenika sa prostora današnje BiH došao do zaključka da se kult Jupitera u istočnoj Bosni treba povezati sa postojanjem municipalnih jedinica, kao što su *municipium Domavia*, *municipium Malvesiatium* i rimska kolonija u Rogatici.³¹ Važno je istaknuti da u istočnoj Bosni do sada nisu pronađeni spomenici autohtonih kultova, što se može tumačiti kao posljedica kulturne i političke romanizacije. Izvjesno je da proces municipalizacije utječe na neki način na nestanak autohtone religije.

Duumvir ima uobičajeni rimski obrazac, odnosno *tria nomina*. Nomen *Aelius* ukazuje da je riječ o osobi čiji su preci dobili rimsko građanstvo u vrijeme vladavine cara Hadrijana (117 - 138).³² Moguće je da je Publije Elije Klemens bio dedikant na dvostrukom žrtveniku koji je posvećen Liberu Baku i Jupiteru.³³ Ukoliko je riječ o istoj osobi to znači da je Publije Elije Klemens bio i vojni veteran. Naseljavanje vojnih veterana je uobičajeno u naseljima koja imaju rang kolonije. Također, ime Publije Elije Klemens se pojavljuje na još jednom votivnom spomeniku iz Rogatice čiji je dedikant također duumvir.³⁴ Teško je odrediti da li su duumviri *Publius Aelius Clemens* i *Publius Aelius Clemens Iunior* u rodbinskoj vezi, iako u slučaju lokalne aristokracije to ne bi bilo neobično budući da su magistrature u municipijima obično obnašali članovi iste, lokalne, ugledne porodice.

2. Votivna ara Mitri od Publija Elija Klemensa Juniora, veterana i duumvira

Spomenik je pronađen 1967. godine u centru grada Rogatice kraj potoka Toplika. Lokacija na kojoj je pronađen ukazuje da se tu nalazio mitrej, odnosno hram boga Mitre. Spomenik je nađen na dubini od šest metara i bio je prekriven debelim slojem sedre. Ara je napravljena od krečnjaka. Zadnja strana are, koja je vjerovatno stajala uz zid, ostala je hrapava, dok su baza i gornji dio spomenika profilisani. Na prednjoj strani strehe nalazila se spiralna rozeta. S obje strane rozete urezan je po jedan izdužen bršljenov list.

³¹ Imamović 1977, 131.

³² Naravno ne treba isključiti mogućnost da je i duumvir Publije Elije Klemens lično u vrijeme vladavine navedenog cara dobio rimsko građanstvo. Međutim, oblik slova koja su uklesana na spomeniku ukazuju više na to da je spomenik nastao krajem drugog ili početkom trećeg stoljeća (Bojanovski 1967a, 146).

³³ *L(ibero) B(accho) / P(ublius) Ael(ius) Cleme(ns) / [---] veter(anus) / [---]E AE⁵ / [---]T[---]SOS[---] / [---]E / [---] b(ene?) v(otum) s(olvit) // I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / P(ublius) Ael(ius) Clemens[] / l(ibens?) [---] pos(uit?) / [---]V[---]⁵ / s(ua?) p(ecunia?) TAE LVE / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) (CIL 03, 08367 = AE 1939, 0303 = ILJug 1567).*

³⁴ *Invicto Mit(h)r(ae) / P(ublius) Ael(ius) Clemens / Iunior / Iivir et q(uin)q(uennalis) ⁵ / [-]CTI(?) vet(eranus) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) (AE 1976, 0533. (B) = AE 2009, 1028 = ILJug II 624).*

Dimenzije: Visina: 99 cm, Širina: 59 cm, Debljina 29 cm. Visina slova: 5 cm.

AE 1976, 0533 = *AE* 2009, 1028 = *ILJug II*, 624.
EDCS - 09300472 = EHD 012315.

Bojanovski 1967, 47 - 49; Zotović 1973, 62 - 63; Imamović 1977, 458; Bojanovski 1981, 134; Mesihović 2009, 59 - 60; Mesihović 2011, 125 - 126.

Invicto Mit(h)r(ae) / P(ublius) Ael(ius) Clemens / Iunior / Iivir et q(uin)q(uennalis) / [-]CTI(?) vet(eranus) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Nepobjedivom Mitri. Publije Elije Klemens Junuio, duumvir kvinkvenalis ... veteran, zavjet ispunio rado zaslužno.

Preuzeto iz Bojanovskog 1967, 48.

R. 1: Mitrino ime uklesano nepotpuno, MITR. – R. 2: U nomenu *Aelius* nastupa ligatura AE. – R. 3: U ovom redu nema specifičnosti, riječ je u cijelosti uklesana. – R. 4: Magistratura *quinquennalis* uklesana na način da su uklesana samo početna dva slova od obje riječi koje čine složenicu. U prvoj rekonstrukciji teksta Bojanovski je riječ *duumvir* iz četvrtog rada pročitao kao *(duum)vir*. Kasnija istraživanja su

dokazala da se na spomeniku može pročitati složenica *IIvir*. – 5: U riječi *veteranus* javlja se ligatura ET. Druga riječ se ne može rekonstruisati. Naučnici pretpostavljaju da je na tom mjestu bilo uklesano ime municipalne jedinice u kojoj je dedikant spomenika bio duumvir kvinkvenalis. Bojanovski je naglasio da je sa velikom rezervom taj dio teksta rekonstruisao sa CTI. Taj dio natpisa je jako oštećen i slova su plitko uklesana. – R. 6: Skraćenica VSLM se može precizno restaurirati. Na spomeniku se ne pojavljuju nikakvi znakovi interpunkcije.

150. - 250. godine

Spomenik je pronađen pored potoka Toplik. Arheološkim istraživanjem potvrđeno je da je pored spomenutog potoka prolazila rimska cesta *Salona – Argentaria*.³⁵ Natpis je pronađen na prostoru na kojem se nalazilo rimsko urbano naselje. Naime, na osnovu arheoloških nalaza utvrđeno je da se antička aglomeracija u Rogatici nalazila između brda Lunja i rijeke Rakitnice. Pored ostataka rimske ceste i epigrafskih spomenika, tu je nađeno dosta rimskog građevinskog materijala i novca.³⁶ Ovaj spomenik također potvrđuje postojanje gradske uprave budući da je Publije Elije Klemens Junior bio i duumvir, odnosno lokalni sudija. Budući da je na natpisu naglašeno da je on duumvir kvinkvenalis, znači da je obavljao i dužnost cenzora u koloniji. Sama titula *quinquennalis* ukazuje da je riječ o magistraturi za koju su izbori vršeni svakih pet godina.³⁷

Pored *tria nomina*, na natpisu se pojavljuje i agnomen *Iunior* koji je jedan od najčešćih rimskih agnomena. Ne treba odbaciti mogućnost da je ovaj duumvir u rodbinskoj vezi sa istoimenim dumvirom čiji je spomenik također nađen u Rogatici.³⁸ Ime dedikanta spomenika se ubraja u uobičajena rimska imena. *Tria nomina* koja se javlja u onomastičkom obrascu dedikanta bi ukazivala da je spomenik nastao u drugom stoljeću, dok određene paleografske karakteristike omogućavaju dataciju spomenika u treće stoljeće.³⁹ Precizna datacija nastanka spomenika nije moguća, ali je izvjesno da je riječ o jednom od najstarijih Mitrinih spomenika sa prostora današnje BiH.⁴⁰ Iako se prisustvo ovog kulta u istočnoj Bosni obično povezivalo sa blizinom Mezije Superior, treba imati u vidu da je u ovom slučaju dedikant veteran koji se vjerovatno sa ovim kultom upoznao tokom svoje vojne službe.⁴¹ Moguće je da je

³⁵ Tab. Peut. V, 3 - VI, 2; Bojanovski 1981, 134; Bojanovski 1988, 171.

³⁶ Arheološki leksikon BiH, tom 3, 105.

³⁷ Langhammer 1973, 63 - 64.

³⁸ *CIL* 03, 08366 = *ILJug* 1566 = *AE* 2009, 1028; Mesihović 2009c, 61.

³⁹ Bojanovski 1967, 49.

⁴⁰ Imamović 1977, 282.

⁴¹ Bojanovski smatra da ime dedikanta upućuje na to da pripada domaćoj aristokratiji koja je romanizirana u vrijeme Hadrijanove vladavine (Bojanovski 1967, 49) Njegovo mišljenje dijeli i Mesihović koji ističe mogućnost da je lokalna aristokratija dobila rimsko građanstvo od cara Hadrijana koji je

riječ o čovjeku koji potječe sa tog prostora, jer očigledno ime Publije Elije Klemens je dosta prisutno kod domaće elite.⁴² Ono što ima posebnu vrijednost u vezi sa ovim spomenikom jeste činjenica da je ovaj duumvir bio ujedno i veteran.

Prema tekstu natpisa nije moguće odrediti u kojoj legiji je služio Publije Elije Klemens Junior.⁴³ I na dvostrukom žrtveniku koji je posvećen Liberu Baku i Jupiteru nije navedeno ime legije.⁴⁴ Dedicant tog spomenika je veteran koji se također zove Publije Elije Klemens. Bojanovski je iznio tezu da je riječ o istoj osobi kao i na drugom Jupiterovom spomeniku iz Rogatice. Nasuprot Bojanovskom, Mesihović smatra da je žrtvenik posvećen Liberu Baku i Jupiteru podigao djed ili otac dedikanta Mitrinog spomenika.⁴⁵ Prozopografska analiza koju je uradio Bojanovski u ovom slučaju je prihvatljivija. Na kraju treba istaći da prisustvo rimskih veterana ide u prilog tezi da je na prostoru današnje Rogatice postojala rimska kolonija.

3. Votivna ara za Jupitera Najboljeg i Najvećeg od duumvira kvinkenalisa Elije Alban.

Spomenik je pronađen u 19. stoljeću u dvorištu lokalne džamije u Rogatici gdje je korišten u sekundarne svrhe. Teško je precizirati lokaciju njegovog prvobitnog nalaza, ali se može pretpostaviti da potječe sa istog lokaliteta kao i Jupiterov žrtvenik čiji je dedikant duumvir Publije Elije Klemens (*CIL* 03, 8366 = *ILJug* 1566 = *AE* 2009, 1028). Ara je napravljena od vapnenca. Ima visoku strehu koja je ukrašena rozetom. Natpisno polje i baza spomenika su znatno oštećeni.

Dimenzije: Visina: 95 cm, Širina: 55 cm, Debljina 43 cm. Visina slova: — .

CIL 03, 08368. (B) = *CIL* 03, 12747. (B) = *ILJug III*, 1568 = *AE* 2009, 1028.
EDCS - 30800072 = EHD 052416.

Patsch 1907, 469; Bojanovski 1967a, 147 - 148; Bojanovski 1988, 171; Imamović 1977, 374; Mesihović 2009, 62; Mesihović 2011, 128 - 129.

vjerovatno lično boravio u ilirskim provincijama 133. godine. Prema mišljenju ovog naučnika moguće je da su tom prilikom dodjelom rimskog građanstva vjerovatno bili nagrađeni određeni slojevi lokalne aristokratije (Mesihović 2009c, 58 - 59). Ipak, treba podvući da sa ovakvim zaključcima treba biti oprezan, budući da u pisanim izvorima nema potvrda za ove teze. U vrijeme Hadrijanove vladavine peregrinsko stanovništvo širom carstva je dobijalo rimsko građanstvo što je bilo u skladu sa politikom tog rimskog cara. To je period u rimskoj historiji poznat po ekonomskom i kulturnom prosperitetu što se odrazilo i na proces romanizacije.

⁴² *CIL* 03, 08366 = *ILJug* 1566 = *AE* 2009, 1028; *CIL* 03, 08367 = *AE* 1939, 0303 = *ILJug III*, 1567.

⁴³ U Arheološkom leksikonu BiH iznesena je teza da su na prostoru Rogatice bili naseljeni veterani VII legije (*Legio VII Claudia Pia Fidelis*) (Arheološki leksikon BiH, tom 3, 105). Za ovu tezu nema nikakvih dokaza jer se niti na jednom natpisu iz bliže okoline Rogatice ne navodi ime te legije.

⁴⁴ *CIL* 03, 08367 = *AE* 1939, 0303 = *ILJug III*, 1567.

⁴⁵ *CIL* 03, 08366 = *ILJug* 1566 = *AE* 2009, 1028; Bojanovski 1967, 149; Mesihović 2009, 61.

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo). / [P(ublius) A]el(ius) Alba-/ [n]us I(vir) / [q(uin)]
q(uennalis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

Jupiteru, Najboljem, Najvećem. Publije Elije Alban duovir kvinkenalis zavjet ispunio rado zaslužno.

Preuzeto iz Bojanovskog 1967a, 48.

R. 1: Nedostaje donji dio slova I. - R. 2: Naziru se linije od slova A, dok je E plitko uklesano i liči na slovo F, te je stoga Patsch nomen dedikanta čitao kao *Flavius*. Međutim, Bojanovski je u reviziji čitanja zaključio da je ipak u pitanju slovo E. Prema tome, gentilni nomen dedikanta treba čitati kao *Aelius*, a ne kao *Flavius*. Slovo A iz skraćenice AE je uništeno jer se nalazilo na lijevoj strani natpisa koja je otkinuta. Prvo te ujedno i jedino slovo *praenomena* koje je bilo uklesano na natpisu nije sačuvano. Danas je opće prihvaćena Patschova rekonstrukcija, odnosno da je u pitanju slovo P kao početno slovo *praenomena* *Publius*. Razlog za takvu rekonstrukciju jeste to što je romanizirani dedikant (ili neko od njegovih predaka) dobio ime po caru Publiju Eliju Hadrijanu. - R. 3: Skraćenica II (duo) se čita jasno, dok su tri sljedeća slova VIR dosta umanjena. Na početku trećeg reda treba dodati N koje je bilo uklesano u cognomenu *Albanus*. - R. 4: Nedostaje slovo Q od riječi *quinquennalis*.

Od 118. godine do kraja 3. stoljeća.

Ovo je jedan od četiri epigrafska spomenika iz Rogatice na kojima se spominju municipalni magistrati. Relativno velika brojnost spomenika na kojima se javljaju municipalni dužnosnici na malom prostoru ide u prilog tezi da na prostoru današnje Rogatice je bila kolonija *Ris* (...?). Publije Elije Alban koji je bio dedikant spomenika bio je *duumvir quinquennalis* što znači da je bio gradski magistrat koji se birao svakih pet godina sa zadatkom da sastavi popis građana i izvrši izbor gradskog vijeća (*ordo decurionum*).⁴⁶ Njegov onomastički obrazac je rimski, bez prisustva autohtonih onomastičkih elemenata. Iako se gentilni nomen u djelu literature navodi prema Patschevom čitanju *Flavius*, ipak analiza koju je uradio Bojanovski dokazuje da je riječ o nomenu *Aelius*. U historijskom smislu to je važno zato što ukazuje da je domaća elita uglavnom rimsko građanstvo dobila u vrijeme vladavine Hadrijana. To znači da se prije Hadrijanove vladavine ne može govoriti o postojanju municipalne jedinice na prostoru romanijsko-rogatičke regije.

4. Počasni natpis Tita Aurelija Sekstijana, rimskog viteza i dekuriona *municipium S* (...?)

Spomenik je pronađen u 19. stoljeću. Bio je uzidan u temelje Husein-pašine džamije u selu Komine kod Pljevalja (Crna Gora). Pretpostavlja se da spomenik izvorno potječe sa jedne od dvije antičke nekropole iz Komina koje su sistematski istražene 1967. i 1975. godine. Natpis je uklesan na bazi statue dekuriona Tita Aurelija Sekstijana. Statua nije sačuvana, dok je baza samo u prednjem dijelu profilirana.

Dimenzije: Visina: 111 cm, Širina: 67 cm, Debljina 77 cm. Visina slova: — .

CIL 03, 01708 = *CIL* 03, 06343 = *CIL* 03, 08309 = *ILJug* III, 1702 = *AE* 1998, 1026.

EDCS - 27400548 = *EHD* 050585.

Patsch 1894, 474 - 475; Vulić 1941 - 1948, 98; Bojanovski 1987, 105 - 106; Bojanovski 1988, 211; Mesihović 2011, 273 - 274, Martinović 2011, 210 - 211.

*T(ito) Aur(elio) Sextiano / eq(uiti) R(omano) / dec(urioni) m(unicipii) S(...?).
T(itus) Aur(elius) Lu-/percus filio^s/ pientissimo / in memoriam / posuit. / L(ocus)
d(atus) d(ecreto) d(ecurionum).*

Titu Aureliju Sekstijanu, rimskom vitezu (i) dekurionu *municipija S* (...?). Tit Aurelije Luper, sinu najpobožnijem za uspomenu postavi. Na ovom mjestu odlukom vijeća dekuriona.

⁴⁶ Bojanovski 1967a, 147 - 148; Bojanovski 1988, 171.

Preuzeto sa javne web domene
(EHD 050585).

R. 1: Između riječi i slogova na natpisu je uklesan znak interpunkcije kako se ne bi između njih ostavljalo previše praznog prostora. Interpunkcija je pravilno navedena, na sredini visine slova i ima oblik trokuta (*triangulum distinguens*) - R. 2: Slova su pravilna i cijela titulacija je uklesana u skraćenom obliku (E • Q • R). - R. 3: Slovo R u nomenu *Aurelius* je uklesano malo udesno što se uočava i u prvom redu. - R. 4: Riječ *filius* podijeljena znakovima interpunkcije na slogove. - R. 5: Riječ *pietissimus* podijeljena znakovima interpunkcije na slogove. - R. 6: Riječ *memoriam* podijeljena znakovima interpunkcije na slogove. U toj riječi se javljaju tri ligature ME, IR, AM. - R. 7: Riječ *posuit* podijeljena znakovima interpunkcije na slogove. - R. 8: Slova su pravilna i cijela završna formula je uklesana u skraćenom obliku (L • D • D • D).

161 - 300. godine.

Teritorija *municipium S (...?)* obuhvatala je dolinu rijeke Čehotine i gornjeg toka Drine. Središte municipia je bilo u današnjem selu Komine, 4km od Pljevalja u Crnoj Gori. Značajan dio teritorija tog municipia je bio na prostoru današnje istočne Bosne.⁴⁷ U nauci još uvijek nije poznato kako se zvao taj *municipium* budući da je

⁴⁷ Prema Bojanovskom granice teritorije tog municipija u istočnoj Bosni su činile planine: Pivska planina, Ljubišnja, Kovač, Jahorina, Treskavica, Lelija, Zelegora i Maglić (Bojanovski, 1988, 204).

ime napisano u skraćenom obliku. Postoje teze prema kojima se ime *municipiuma* sa ovog natpisa treba čitati kao *municipium S(plonistarum)*.⁴⁸ Naučnici koji zastupaju tu tezu municipij čije je administrativno sjedište bilo u Kominama izjednačavaju sa Splonumom, a to je naselje koje spominje Dion Kasije kada opisuje događaje iz *Bellum Batonianum*.⁴⁹ Međutim, Dionov tekst sugerise da se japodski grad Retinijum nalazio u blizini Splonuma, tako da je zbog geografske udaljenosti nerealno očekivati da se na prostoru današnje Crne Gore nalazio Splonum. S druge strane, Alföldy predlaže rekonstrukciju teksta *municipium S(icularum)* smatrajući da je *municipium* dobio ime po autohtonom narodu Sikulotima koje spominje Plinije Stariji.⁵⁰ Iako je pitanje imena ovog municipija još uvijek otvoreno, teza koju je ponudio mađarski naučnik Alföldy čini se dosta prihvatljivom.

Da je sjedište municipalne jedinice bilo u Kominama potvrđuju i drugi natpisi na kojima se spominju municipalni magistrati.⁵¹ Međutim, čini se da je Tit Aurelij Sekstijan bio posebno važna ličnost budući da je mjesto za njegovu statutu sa bazom odobrilo vijeće dekuriona. Visok društveni položaj potvrđuje i činjenica da je on bio i *eques Romanus*.

Ime dekuriona i njegovog sina je napisano u obliku *tria nomina* što je uobičajna praksa na natpisima domaće elite koja je živjela u municipalnim jedinicama u unutrašnjosti. Gentilni nomen *Aurelius* ukazuje da spomenik ne može biti mlađi od vremena vladavine Marka Aurelija. *Tri nomina* se uglavnom veže za drugo stoljeće, međutim veliki broj skraćenica na natpisu također implicira na mogućnost da je spomenik nastao u trećem stoljeću.

5. Nadgrobnni cibus Tita Klaudija Maksima, dekuriona kolonije Ris (...?)

Nadgrobnni spomenik pronađen 1866. godine u Rogatici. Prema mišljenju arheologa spomenik potječe iz donjeg toka rijeke Rakitnice koja protječe kroz Rogaticu. Spomenik nije pronađen *in situ*, već na privatnom posjedu u gradu Rogatici. Natpis je djelimično oštećen jer je spomenik korišten u sekundarne svrhe. Naime, u dvadesetom

Ovaj zaključak se čini prihvatljivim budući da navedene planine omeđuju prirodnu geografsku cjelinu kojoj su pripadale doline rijeka Čehotine, Kolune, Bistrice i gornji tok Drine.

⁴⁸ Wilkes 1969, 74, 282, 354; Mirković 2012, 25 - 51.

⁴⁹ Dio. 56, 11, 2.

⁵⁰ Plin. 3, 143; Alföldy 1965, 57 - 59

⁵¹ *D(is) M(anibus) s(acrum) / Aur(elius) Ma-ximus / Argeni^s/anus d(ecurio) m(unicipii) / v(ivus) s(ibi) p(osuit) et Aur(eliae) / Maximin(a)e / fili(a)e qu(a)e v(ixit) a(nnos) XXX (AE 1979, 0453 = ILJug II, 604.)*

[D(is) M(anibus)] s(acrum) / [---]io St-/ [---]io d(ecurioni?) m(unicipii?) / [---]VS^s/ [-----] (ILJug II, 0619).

Sexto / Aur(elio) Lupi-/ano Lupi -/ filio princip(i) ^s/ decuriones / collegae et pop-/ulares et pere-/grini incolae ¹⁰/ civi optimo ob / merita pos(uerunt) / epulo dedi-/cata / l(oco) d(ato) d(ecreto) d(ecurionum) (AE 2002, 1115 = AE 2005, 1183).

stoljeću cipus je ugrađen u temelje privatne kuće u Rogatici. Ostaci natpisa se nalaze u profiliranom okviru. Prostor izvan okvira je ukrašen biljnom bordurom. Na gornjem dijelu spomenika se javljaju dvije rozete. Dimenzije: Visina: 53 cm, Širina: 70,5 cm, Debljina 55,5 cm. Visina slova: —

CIL 03, 02766b + p. 1035 = *CIL* 03, 08369 = *CIL* 03, 12748 = *CIL* 03, 12748 + p. 2256 =

ILJug III, 1571 = *AE* 2009, 1028.

EDCS - 28300094 = EHD 033828.

Patsch 1907, 467 - 468; Bojanovski 1967a, 145 - 146; Bojanovski 1988, 172; Mesihović 2009, 59 - 58; Mesihović 2011, 122 - 123, Paškvalin 2012, 258.

D(is) M(anibus). / T(ito) Cl(audio) Maxi-/mo dec(urioni) / c(oloniae) Ris(...?) de(functo?)⁵ / [an(norum)?] LV T[---] / [-----].

Bogovima Manima, Titu Klaudiju Maksimu, dekurionu kolonije Ris ..., koji je umro sa 55 godina, T...

R. 1: Slovo D veće je u odnosu na druga slova. - R. 2-3: Veća slova u odnosu na ostala su L, I i D. Također, MA je napisano u ligaturi. - R. 3: Naziv kolonije napisan u skraćenom obliku RIS. Slovo R je primjetno više od ostalih. - R. 5: Sačuvan je samo broj godina pokojnika i prvo slovo (T) osobe koja podiže spomenik.

2. – 3. stoljeće.

Važnost ovog epitafa se ogleda u tome što potvrđuje postojanje rimske kolonije na prostoru rogatičko-romanijskog prostora.⁵² Postojanje rimske kolonije na tom području potvrđuje relativno veliki broj epigrafskih spomenika posvećenih rimskoj trijadi, te spomenici na kojima se spominju duumviri i visoki municipalni dužnosnici.⁵³ Dekurion ima uobičajenu rimsku onomastiku. Zanimljivo je da je njegov gentilni *nomen Claudius*, koji je dosta rijedak u unutrašnjosti. Tačna datacija spomenika nije moguća. Naime, *tria nomina* je onomastički obrazac koji se javlja uglavnom u unu-

⁵² Mommsen je tekst dopunio sa *c(oloniae) Ris(ini) de (functo)*, smatrajući da je epitaf iz Rogatice postavljen dekurionu kolonije Risini (današnja Boka Kotorska) koji je umro na prostoru današnje Rogatice. Takvo tumačenje su prihvatili Sergejevski, Alföldy, Wilkes i Suić (Sergejevski 1936, 9 - 14; Alföldy 1965, 154; Wilkes 1969, 255; Suić 1976, 35 - 36). Međutim, Bojanovski i Mesihović osporavaju ovakvo mišljenje budući da u izvorima ne postoji potvrda da je Risin ikada imao status rimske kolonije (Bojanovski 1988, 172; Mesihović 2009, 56).

⁵³ *ILJug III*, 1569 = *ILJug II*, 623; *CIL* 03, 14616; *AE* 1976, 533 = *ILJug II*, 624; *CIL* 03, 8366 + p. 2127 = *ILJug III*, 1566; *CIL* 03, 8368 = *CIL* 03, 12747 = *ILJug III*, 1568.

trašnosti Dalmacije na natpisima iz drugog stoljeća. Zbog neravnomjerne veličine slova i odsustva filijacije, prema mišljenju Bojanovskog, spomenik treba datirati u treće stoljeće.⁵⁴ Budući da Bojanovski zanemaruje činjenicu da je ime napisano u punom obliku, iako je i njegova argumentacija utemeljena, nemoguće je precizno odrediti vrijeme nastanka spomenika.

Mesihović smatra da je kolonija Ris (...?) nastala na teritoriju Sikulota (*Siculi*), Ozueja (*Ozuaeii*) ili Parthena (*Partheni*), dok Bojanovski navodi da je autohtono stanovništvo iz doline Rakitnice pripadalo dezidijatskom savezu.⁵⁵ Na osnovu do sada urađenih analiza pisanih izvora i epigrafskih spomenika nije moguće odrediti kojem autohtonom narodu bi pripadao prostor romanijsko-rogatičke regije. Moguće je da je riječ o zasebnoj indogenoj zajednici koja se tu formirala, ali ne treba odbaciti niti opciju da je u pitanju zajednica koja je prilikom formiranja peregrinskih civitates u Dalmaciji, pripojena nekom većem etničkom korpusu.

BIBLIOGRAFIJA

Skraćenice

- AE *L'année épigraphique*, Paris
- AEM Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Wien.
- CIL III *Corpus Inscriptionum Latinarum* III (ed. Th. MOMMSEN), Berlin 1873: Supplementa 1889–1902.
- CIMRM *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae* (ed. M.J. VERMASEREN), 2Bd, Den Haag 1956—1960.
- EDCS Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby
- EDH Epigraphische Database Heidelberg (project: Gottfried-Wilhelm-Leibniz-Preis (DFG) by Prof. Géza Alföldy)
- ILJug *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL e MCMLX repertae et editae sunt* (ed. A. et J. ŠAŠEL), Situla 5, Ljubljana 1963 (št. 1–451); *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX e MCMLXX repertae et editae sunt* (ed. A. et J. ŠAŠEL), Situla 19, Ljubljana 1978 (št. 452–1222); *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (ed. A. et J. ŠAŠEL), Situla 25, Ljubljana 1986 (št. 1223–3128).

⁵⁴ Bojanovski 1967a, 146.

⁵⁵ Mesihović 2009, 55; Bojanovski 1988, 169.

- IMS *Inscriptions de la Mésie supérieure vol.1* (ed. M. MIRKOVIĆ et. S. DUŠANIĆ), Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques "Fanula Papazoglou", Beograd, 1976.
Inscriptions de la Mésie supérieure vol.2 (ed. M. MIRKOVIĆ), Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques "Fanula Papazoglou", Beograd, 1986.
Inscriptions de la Mésie supérieure vol.3 (ed. P. PETROVIĆ), Centre d'Études Épigraphiques et Numismatiques "Fanula Papazoglou", Beograd, 1995.
- lupa *Ubi Erat Lupa* (ed. F. ET O. HARL) www.ubi-erat-lupa.org (Picture database of antique stone monuments)
- LCL *The Loeb Classical Library*, Cambridge (Massachusetts) – London.

IZVORI

- Dio Cassius, Roman History, *Dio's Roman History in Six Volumes* (Halcyon Classics), (ed. H. B. FOSTER), Houston (Tex.), 2010.
- Plinius Secundus (C.), *Naturalis historia*, Libri III/IV (ed. G. WINKLER – R. KÖNIG), München – Zürich, 1988.
- Plinije Stariji, *Plinije Stariji „Zemljopis starog svijeta“* (ed. U. PASINI), Split, 2004.
- Ptolemej Klaudije, *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, (ed. J. L. BERGGREN), New Jersey, 2010.
- *Tabula Peutingeriana* u: Monumenta cartographica Jugoslaviae, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, (ed. G. A. ŠKRIVANIĆ), Beograd, 1974.

LITERATURA

- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine 1988, Tom I – III: Mape 1 – 4, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988.
- Alföldy, G. 1962, Splonum, Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae, vol. 10, Budapest 1962, 1 – 12.
- Alföldy, G. 1965, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien. Mit einem Beitrag von András Mócsy. Budapest 1965.
- Alföldy, G. 1969, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, BzN, N.F. Beiheft 4, Heidelberg 1969.
- Bojanovski, I. 1967, Arheološko- epigrafska bilješka sa Drine, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej Istočne Bosne, vol. VII, Tuzla 1967, 41-53.
- Bojanovski, I. 1967a, Rimski kameni spomenici iz Rogatice, Naše starine vol. 11, Sarajevo 1967a, 143 -164.

- Bojanovski, I. 1974, Dolabelin sistem cesta u Rimskoj provinciji Dalmaciji Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, LXVII, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 2, Sarajevo 1974.
- Bojanovski, I. 1981, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine) – III Prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u istočnoj Bosni, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak, knj. XIX, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 17, Sarajevo 1981, 125 – 197 + Tbl. I – III + Mapa.
- Bojanovski, I. 1982, Antičko rudarstvo u unutrašnjosti provincije Dalmacije u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora, Arheološki radovi i rasprave Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 8 - 9, Zagreb 1982, 89 – 120.
- Bojanovski, I. 1987, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji V: Gornje Podrinje u sistemu rimskih komunikacija, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXV, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 23, Sarajevo 1987, 63 – 174.
- Bojanovski, I. 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, knj. LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 6, Sarajevo 1988.
- Busuladžić, A. 2011, Rimske vile u Bosni i Hercegovini / Roman Villas in Bosnia and Herzegovina, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2011.
- Dušanić, S. 1977, Aspects of Roman Mining in Noricum, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior, in Aspects of Roman Mining in Noricum, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior, Berlin – New York 1977, 52 — 94.
- Dušanić, S. 1980, Organizacija rimskog rudarstva u Noriku, Panoniji, Dalmaciji i Gornjoj Meziji, Istorijski glasnik vol 1-2, Beograd 1980, 7- 55.
- Grbić, D. 2014, Plemenske zajednice u Iliriku – predurbane administrativne strukture u rimskim provincijama između Jadrana i Dunava (I - III vek), Balkanološki institut, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd 2014.
- Imamović, E. 1977, Antički kulturni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine, Veselin Masleša, Sarajevo 1977.
- Langhammer, W. 1973, Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Städte von sich selbst verwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganen des spätantiken Zwangsstaates (2. bis 4. Jahrhundert der römischen Kaiserzeit), Wiesbaden 1973.
- Loma, S. 2002, Princeps i peregrini incolae u municipiju S(plonistarum?), Epigrafski prilog istoriji romanizacije u provinciji Dalmaciji, Živa antika, vol. 52, Skopje 2002, 143 - 179.

- Martinović, J. 2011, Antički natpisi u Crnoj Gori. *Corpus inscriptionum Latinarum et Graecarum Montenegro*, Matica Crnogorska, Kotor 2011.
- Matijašić, R. 2002, Uvod u latinsku epigrafiju, Filozofski fakultet u Puli, Pula 2002.
- Mesihović, S. 2009, Cives Colonia Ris... Likovi s antičkih epigrafskih spomenika rogatičko - romanijskog područja, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak, XXXVIII, Centar za Balkanološka ispitivanja, knj. 36, Sarajevo 2009, 37 - 55.
- Mesihović, S. 2011, Antiqui homines Bosnae, Filozofski fakultet, Sarajevo 2011.
- Mirković, M. 2012, Municipium S(): A Roman Town in the Central Balkans, Komini near Pljevlja, Montenegro. BAR international series, Oxford 2012.
- Mócsy, A. 1983, Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpine cum indice inverso, col. „Dissertationes Pannonicae“, Budapest 1983.
- Pašalić, E. 1960, Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1960.
- Paškvalin, V. 2012, Antički sepulkralni spomenici s područja Bosne i Hercegovine, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela, LXXXIII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj.9, Sarajevo 2012.
- Patsch, C. 1894, Sandžak novopazarski u rimsko doba, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, god. VI, Sarajevo 1894, 465 – 490.
- Sergejevski, D. 1936, Novi kameni spomenici iz Ustikoline i Rogatice, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, god. XLVIII, sv. 1, Sarajevo 1936, 3 – 14.
- Suić, M. 1976, Antički grad na istočnom Jadranu, Sveučilišna naklada liber, Zagreb 1976.
- Vulić, N. 1941 – 1948, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik, vol. 77, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd 1941 – 1948, 1 – 343.
- Wilkes, J.J. 1969. Dalmatia - History of the provinces of the Roman Empire, Routledge & Kegan Paul, London 1969.
- Zotović, Lj. 1973, Mitraizam na tlu Jugoslavije, Arheološki institut Akademije nauka i umjetnosti Srbije, Beograd 1973.

Amra Šaćić Beća

Administrative units of unknown name from eastern Bosnia and Podrinje

Summary

While the middle course of the Drina was part of *municipium/colony Domavia* and *municipium Malvesiatium*, the upper course of this river was included in the territory of a municipal unit which was headquartered in Komini near Pljevlje in Montenegro. Today, we only know that the first letter of this *municipium*'s name was S. Also, judging by epigraphic monuments, there was a Roman colony in the territory of Romanija and Rogatica region. Its name is unknown given that only *Ris(...?)* has been preserved. In the context of the analysis of monuments that refer to the administrative organisation of south-eastern Bosnian territory, it is noticeable that in most cases dedicators of votive altars were persons elected as magistrates in colony *Ris(...?)*. Therefore, it is not unusual that these local officials appear precisely on this type of monument. Namely, local elite did not usually live in the administrative centre, but on estates outside the city, which is why there aren't many examples of tombstones referring to these officials. In territorial terms, the upper course of the Drina belonged to the municipal unit whose headquarters was in the village of Komini near Pljevlje (Montenegro). Epigraphic sources don't indicate that some Roman administrative unit was located in this territory, so scholars assume that it was connected with a municipal unit whose headquarters was in Komini. Such conclusion can be drawn on the basis of votive monuments dedicated to god Terminus, old-Roman god of boundary markers, which have been discovered in the territory of present-day Foča and Goražde. Therefore, we can conclude that, when it comes to the Bosnian part of the upper course of the Drina, it territorially belonged to the *municipium* of an unknown name headquartered in Montenegro. Just as *municipia* from eastern Bosnia, this *municipium* was closely associated with mining.